

УДК 347.736:347.774

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.59>

СПІР ПРО ПРАВО ЯК ЗАПОБІЖНИК ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гудіма Т.,
доктор юридичних наук,
старший дослідник,
заступник завідувача відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»
ORCID: 0000-0003-1509-5180

Джабраїлов Р.,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України»
ORCID: 0000-0002-4422-2102

Гудіма Т., Джабраїлов Р. Спир про право як запобіжник відкриття провадження у справах про банкрутство: порівняльно-правовий аспект.

У статті досліджено зміст та правову природу інституту спору про право як підстави для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора відповідно до статті 39 Кодексу України з процедур банкрутства. Обґрунтовано, що спір про право є юридичним феноменом, який виникає у разі наявності невирішеної суперечки між кредитором і боржником щодо права вимоги, що вимагає розгляду в окремому позовному провадженні. Автори доводять, що спір не повинен зводитися до формального заперечення боргу, а має ґрунтуватися на реальних і підтверджених доказах, зокрема наявності позову або ініційованого спору до подання заяви про банкрутство. Наводяться ключові критерії, вироблені судовою практикою Верховного Суду, що дозволяють відрізнити реальний спір про право від штучних заперечень, зокрема часовий фактор, обґрунтованість заперечень, предмет спору та характер доказів. Розглянуто сучасні тенденції в судовій практиці України щодо тлумачення і застосування цього інституту, з акцентом на прагнення судової системи до уніфікації критеріїв та балансу між захистом прав боржника і забезпеченням права кредитора на ефективний захист. Проведено порівняльно-правовий аналіз з правовими системами Сполучених Штатів Америки (США) та Великої Британії, де також передбачено обмеження щодо ініціювання процедур банкрутства на підставі оспорюваних вимог. У праві США для цього застосовується концепція *bona fide dispute*, у Великій Британії – регулятивні механізми попередження зловживань при поданні заяв про банкрутство з боку кредиторів. Запропоновано шляхи вдосконалення інституту спору про право в українському законодавстві, зокрема шляхом законодавчого уточнення поняття, процесуальних стандартів доказування, запровадження запобіжників проти зловживань, а також врахування зарубіжного досвіду. Зроблено висновок, що належне застосування інституту спору про право потребує високого професіоналізму судів, сумлінності учасників процесу та нормативної визначеності, що дозволить уникнути як безпідставних відмов у відкритті проваджень, так і зловживань процедурою банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, кредитор, боржник, неплатоспроможність, спір про право, відкриття провадження, безспірність вимог, *bona fide dispute*, зловживання правом, позовне провадження, господарський процес.

Hudima T., Dzhabrailov R. Dispute of right as a safeguard against premature commencement of bankruptcy proceedings: a comparative legal perspective.

The article explores the substance and legal nature of the dispute over a right as a ground for rejecting the opening of bankruptcy proceedings upon a creditor's application, pursuant to Article 39 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures. It is argued that a dispute over a right constitutes a legal phenomenon arising from an unresolved conflict between the creditor and the debtor regarding

the claim, which requires separate adjudication through a lawsuit. The authors maintain that such a dispute should not be reduced to a mere formal denial of the debt but must be based on concrete and substantiated evidence, in particular the existence of a pending lawsuit or an initiated legal conflict prior to the filing of a bankruptcy petition. The article outlines key criteria developed by the Supreme Court of Ukraine's case law that help distinguish a genuine legal dispute from artificial objections, including the timing of the dispute, the substantiation of objections, the subject matter of the claim, and the nature of the supporting evidence. Contemporary trends in Ukrainian judicial practice concerning the interpretation and application of this legal construct are examined, with emphasis on the judiciary's efforts to unify standards and strike a balance between protecting debtor rights and ensuring creditors' access to effective legal remedies. A comparative legal analysis is conducted with reference to the legal systems of the United States and the United Kingdom, where restrictions on initiating bankruptcy proceedings based on disputed claims are also present. U.S. law applies the bona fide dispute doctrine, while the U.K. utilizes regulatory safeguards to prevent abuse of insolvency petitions by creditors. The article proposes ways to improve the regulation of legal disputes in bankruptcy under Ukrainian law, including legislative clarification of the term, procedural standards of proof, safeguards against abuse, and the integration of foreign best practices. The authors conclude that the proper application of the dispute over a right doctrine requires a high level of judicial professionalism, good faith among participants, and clear normative regulation. Such improvements would help avoid both unjustified refusals to open proceedings and abuses of the bankruptcy procedure.

Key words: bankruptcy, creditor, debtor, insolvency, dispute over a right, commencement of proceedings, undisputed claims, bona fide dispute, abuse of rights, civil procedure, commercial litigation.

Постановка проблеми. Спір про право у процедурі банкрутства – це ключове питання, від якого залежить можливість відкриття провадження за ініціативою кредитора. Відповідно до ст. 39 Кодексу України з процедур банкрутства, суд відмовляє у відкритті справи про банкрутство, якщо вимоги ініціюючого кредитора є предметом невіршеного правового спору. Такий підхід, з одного боку, покликаний запобігти використанню інституту банкрутства як засобу стягнення сумнівних чи не підтверджених боргів; з іншого – він створює ризики блокування доступу кредиторів до процедури у випадках, коли спір навмисно ініціюється боржником задля уникнення відповідальності.

Особливої ваги ця проблема набуває у сучасних умовах, коли зростає кількість неплатоспроможних суб'єктів господарювання унаслідок воєнної агресії РФ, порушення господарських зв'язків, знищення активів та загального економічного спаду. У цих умовах спори про право стають інструментом маніпулювання процедурою банкрутства, перешкоджаючи ефективному відновленню платоспроможності, справедливому задоволенню вимог кредиторів та формуванню культури відповідального бізнесу. Водночас, законодавче визначення спору про право залишається загальним, а судова практика – нерідко суперечливою, що створює значні виклики для правозастосування.

З огляду на зазначене, актуальним є аналіз правової природи спору про право, його ознак та меж розуміння у контексті процедури банкрутства, а також оцінка підходів Верховного Суду та порівняння з міжнародною практикою. Дослідження цієї проблеми має міжгалузеве значення, зачіпаючи питання цивільного процесу, господарського права, інституту справедливого судочинства та економічної безпеки. Це зумовлює потребу у формулюванні чітких підходів до кваліфікації таких спорів, а також пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та судової практики в інтересах стабільності правової системи та економіки.

Метою статті є дослідження природи та ознак спору про право у контексті відкриття провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора, аналіз підходів судової практики, виявлення проблем у кваліфікації такого спору та розробка пропозицій щодо вдосконалення національного правового регулювання. Особливу увагу приділено зарубіжному досвіду правового регулювання відносин з банкрутства (зокрема праву США, Великої Британії) та праву окремих країн-членів ЄС (Німеччина) у контексті адаптивного використання механізмів реагування на disputed claims у банкрутстві.

Стан опрацювання проблематики. Питання відкриття провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора та зумовлені цим правові спори неодноразово ставали предметом уваги вітчизняних науковців, зокрема: О. Бірюкова [1], І. Бутирської [2], С. Жукова [3], Л. Ніколенко [4], О. Маліневського [5], В. Радзивілюк, Ю. Серебрякової [6] та інших. Особливий інтерес викликає ситуація, коли вимоги заявника є предметом спору про право – обставини, що відповідно до ст. 39 Кодексу України з процедур банкрутства (КУзПБ) унеможливають відкриття провадження. На практиці така норма виступає бар'єром на шляху реалізації інструментів банкрутства кредитором, створює підґрунтя для зловживань з боку боржника і викликає неоднозначну судову практику. Тому дослідження спору про право у цій процедурі є не лише теоретично значущим, але й має при-

кладне значення для захисту прав кредиторів, забезпечення балансу інтересів сторін і дотримання засад справедливого судочинства.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж з'ясувати роль спору про право у процедурі банкрутства, слід, визначити саме поняття цього явища. У теорії цивільного права спір про право розуміється як формально визнана суперечність між суб'єктами права, що виникла внаслідок порушення або оспорювання одним учасником суб'єктивного права іншого, і яка потребує врегулювання сторонами або вирішення судом. Іншими словами, це наявність невирішеного конфлікту щодо юридичного права чи обов'язку, котрий має бути підтверджений належним чином (угодою сторін чи рішенням суду). Отже, під спором про право слід розуміти особливий стан суб'єктивного права, який є суттю протиріччя або протиборства сторін правовідносин [7].

У контексті процедур банкрутства спір про право найчастіше виникає з приводу грошових вимог кредитора до боржника - тобто щодо самого зобов'язання, його дійсності, розміру, підстав виникнення чи строків виконання [8]. Важливо підкреслити, що справа про банкрутство не призначена для вирішення двосторонніх цивільно-правових спорів, вона має іншу мету - встановлення факту неплатоспроможності та колективне врегулювання боргів [1]. Традиційно вважалося, що для ініціювання банкрутства вимоги кредитора повинні бути безспірними, аби суд не перетворював провадження у справі про банкрутство на позовний розгляд спору між окремим кредитором і боржником. Ще попередній Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника...» містив вимогу про безспірність (наявність незаперечного боргу) як умову відкриття провадження. Хоча у КУзПБ формально відмовились від необхідності судового рішення про стягнення боргу перед поданням заяви про банкрутство [9], концепція безспірності трансформувалася у категорію «спір про право» [1]. Тобто нині закон прямо встановлює, що наявність невирішеного спору щодо вимог кредитора є перешкодою для відкриття процедури банкрутства боржника (ст. 39).

Особливістю спору про право у справі про банкрутство є те, що такий спір стосується саме предмета вимог ініціюючого кредитора. Це може бути спір щодо факту заборгованості, розміру боргу, чинності договору, на якому ґрунтуються вимоги, правильності нарахування відсотків чи штрафів тощо. Важливо, що йдеться про спір, який ще не вирішений судом у позовному порядку. Якщо ж на момент звернення з заявою про банкрутство всі розбіжності вже усунуто, наприклад, якщо набрало законної сили рішення про стягнення боргу або боржник визнав претензії, то спору про право не існує. Отже, безспірність вимог означає відсутність будь-якої неоднозначності щодо сторін, суті, підстав, суми та строків виконання зобов'язання [7]. Навпаки, спір про право існує, коли наявні заперечення боржника проти вимог, і такі заперечення мають правовий характер (оспорювання права вимоги, невизнання боргу тощо) та потребують судового розгляду. Законодавство не містить вичерпного переліку критеріїв наявності спору про право; натомість це поняття є оціночним і наповнюється змістом через судову практику.

Верховний Суд у низці рішень сформулював підхід до розуміння спору про право у банкрутстві. Зокрема, було зазначено, що відсутність спору про право у контексті банкрутства означає відсутність неоднозначності щодо елементів зобов'язання (сторін, предмета, підстав, суми, структури боргу, строків тощо) [7]. Натомість спір про право пов'язаний із порушенням, оспорюванням або невизнанням суб'єктивного права, коли існують конкретні особи, які перешкоджають його реалізації [10]. Для існування спору про право необхідні певні юридичні факти: наявність претензії, яку одна сторона заперечує, та необхідність залучення суду для усунення цього протиріччя. Саме така ситуація і виникає, коли боржник не погоджується з вимогами кредитора, що подає заяву про відкриття справи про банкрутство.

Процедура відкриття провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора регламентована ст. 39 КУзПБ. На стадії підготовчого засідання суд перевіряє обґрунтованість вимог заявника та з'ясовує, чи немає підстав для відмови у відкритті справи. Однією з таких підстав якраз і є наявність спору про право, який має вирішуватися в позовному порядку. Це означає, що господарський суд під час розгляду заяви про банкрутство не вирішує самого спору по суті, а лише встановлює факт його наявності або відсутності. Якщо буде встановлено, що між кредитором і боржником є невирішений спір щодо права (наприклад, триває судовий розгляд щодо дійсності боргу), суд зобов'язаний відмовити у відкритті провадження у справі про банкрутство [10].

Причина такого підходу детермінована відмінностями між конкурсним і позовним провадженням. Справа про банкрутство не передбачає з'ясування правомірності вимог окремого кредитора шляхом повноцінного судового розгляду всіх доказів, як це відбувається у позовному провадженні. Навпаки, банкрутство – це процедура, спрямована на колективне врегулювання заборгованості після встановлення факту неплатоспроможності боржника [1]. Тому під час підготовчого засідання у справі про банкрутство суд не має можливості вирішити спір про право по суті, оскільки для цього потрібне окреме позовне провадження з притаманними йому елементами (пред'явлення по-

зову, зустрічний позов, змагальність сторін, повне дослідження доказів тощо) [10]. Фактично суд на стадії відкриття справи про банкрутство обмежений у своїх процесуальних засобах: він може лише оцінити наявні документи та заперечення боржника, але не може, скажімо, допитати свідків чи призначити експертизу для вирішення спірних питань щодо боргу.

Враховуючи такі процесуальні особливості, закон покладає на суд обов'язок з'ясувати, чи існує спір про право, до відкриття провадження у справі про банкрутство. Верховний Суд підкреслив, що встановлення відсутності спору про право є необхідною передумовою відкриття провадження [7].

Слід зазначити, що на стадії підготовчого засідання господарський суд активно перевіряє наявність чи відсутність спору про право. Методами встановлення цього факту можуть бути: аналіз відзиву боржника та доданих до нього доказів, заслуховування пояснень представників сторін, а також перевірка даних Єдиного державного реєстру судових рішень щодо наявності позову боржника до ініціюючого кредитора з аналогічних підстав [9]. Тобто суддя зобов'язаний з'ясувати, чи не звернувся боржник до суду з позовом, предметом якого є оспорення вимог кредитора, причому чи було таке звернення зроблено до подання заяви про банкрутство [9]. Якщо встановлено, що такий позов існує і перебуває на розгляді, це засвідчує наявність спору про право, і за ч. 6 ст. 39 КУзПБ суд мусить відмовити у відкритті справи (постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду (КГС ВС) № 916/3619/19). Навпаки, якщо боржник не подав жодних позовів і не надав доказів оспорення боргу, суд може дійти висновку про відсутність реального спору про право та відкрити провадження.

Ключовим питанням є: за яких умов вимоги кредитора «свідчать про наявність спору про право» у розумінні ст. 39 КУзПБ? Аналіз судової практики дозволяє виділити кілька основних критеріїв: (1) наявність заперечень боржника щодо вимог, які мають істотний, юридичний характер; (2) правова природа заперечень - пов'язаність із суб'єктивним правом, а не лише з фінансовими труднощами; (3) наявність доказів на підтримку заперечень або ініціювання окремого позову; (4) час виникнення спору - до моменту подання заяви про відкриття провадження; (5) документальна визначеність вимог - відсутність суперечностей і формальних ознак спору.

Верховний Суд у своїх постановках фактично сформував два підходи (позиції) щодо оцінки спору про право:

(1) формальний підхід: будь-які неналежно усунуті суперечності трактуються як спір про право, навіть якщо боржник лише висловив заперечення у відзиві. За цією позицією достатньо самого факту наявності відзиву боржника із запереченнями, які не були предметом попереднього судового розгляду і щодо яких відсутнє рішення суду, - і суд має відмовити у відкритті провадження. Наприклад: Постанова КГС ВС від 13.12.2022 у справі № 910/862/22, де було відмовлено в порушенні справи про банкрутство лише на підставі заперечень боржника, без їх детального розгляду по суті. Такий підхід критикується, адже він дозволяє боржнику фактично блокувати процедуру одним лише твердженням про незгоду, навіть нічим не підтвердженим. Кредитор у такому разі позбавлений можливості ефективно захистити свої права із використанням механізмів банкрутства.

(2) матеріальний (змістовний) підхід: суд повинен з'ясувати, чи підтверджуються заперечення боржника реальними обставинами та доказами; якщо ні - то вважати, що спору про право немає. За цим підходом наявність спору про право має підтверджуватися належними доказами, а не лише заявами боржника. Суд у кожному випадку оцінює, чи заперечення боржника ґрунтуються на фактичних даних і чи документально підтверджені (постанови КГС ВС від 10 серпня 2023 року у справі № 918/246/23, від 2 серпня 2023 року у справі № 910/4288/22, від 6 квітня 2023 року у справі № 902/560/20, від 9 березня 2023 року у справі № 911/931/22). Лише якщо боржник доведе певні обставини, які ставлять під сумнів обґрунтованість вимог (наприклад, надасть рішення іншого суду, експертний висновок, що спростовує суму боргу, копію позову, прийнятого до розгляду тощо), можна говорити про наявність спору про право. Цей підхід знайшов вияв у новіших постановках ВС (2023 року) (постанови КГС ВС від 10 серпня 2023 року у справі № 918/246/23, від 2 серпня 2023 року у справі № 910/4288/22, від 9 березня 2023 року у справі № 911/931/22) і спрямований на запобігання зловживанням з боку боржників.

Обидва підходи наразі присутні в судовій практиці, що створює проблему непередбачуваності для заявників-ініціюючих кредиторів.

Практика Верховного Суду (в даному разі - Касаційного господарського суду у його складі) відіграє вирішальну роль у тлумаченні та застосуванні поняття «спір про право» на практиці. Від моменту набрання чинності КУзПБ (2019 рік) і до сьогодні сформувався значний масив постанов ВС, присвячених цьому питанню. Системний огляд цих рішень показує еволюцію підходів та деяку непослідовність, яку наразі намагаються подолати.

Одним із перших ключових рішень стала постанова КГС ВС від 15.10.2020 у справі № 922/1174/20, в якій Суд роз'яснив природу спору про право, визначивши його як формально визнану суперечність, що потребує вирішення судом. Також ВС наголосив, що відсутність спору про право є обов'язковою передумовою відкриття провадження у справі про банкрутство, а протилежне тягне відмову [7]. Цей підхід став відправною точкою: будь-яка невизначеність щодо вимог – ризик для відкриття справи.

Далі практика стала розвиватися у напрямі деталізації критеріїв. У низці постанов 2020-2021 років Верховний Суд окреслив рамки, як саме встановлювати наявність чи відсутність спору. Наприклад, у постанові від 02.02.2021 (справа № 922/2503/20) Суд зазначив, що подання боржником позову до кредитора до подання заяви про банкрутство беззаперечно свідчить про наявність спору про право [10]. В іншій справі (постанова від 10.02.2021 № 910/1678/20) було сформульовано ознаки відсутності спору: немає неоднозначностей щодо сторін, предмета, суми, строків тощо. А в постанові від 13.08.2020 у справі № 910/4658/20 підкреслено обов'язок суду дослідити Єдиний реєстр рішень на предмет наявності позову боржника. Таким чином, на початковому етапі ВС доволі послідовно розвивав тезу: якщо боржник десь оскаржує вимоги кредитора – це спір, немає оскарження – немає спору.

Однак з часом постала проблема: боржники почали широко користуватися інструментом «спір про право» для ухилення від банкрутства. Достатньо було подати будь-який позов (інколи явно безперспективний) або хоча б заявити заперечення – і деякі суди автоматично відмовляли у відкритті провадження у справі про банкрутство. Це призвело до того, що у практиці Верховного Суду стали з'являтися певні розбіжності в підходах, про які згадано вище. Наприклад, у постановах КГС ВС від 19.08.2020 (справа № 910/2522/20) та від 13.12.2022 (справа № 910/862/22) можна простежити більш формальний підхід: суд виходив з того, що сам факт наявності заперечень боржника, які не вирішені судом, є підставою для відмови. В цих рішеннях Верховний Суд підтвердив відмову у відкритті провадження, навіть якщо боржник лише заперечував борг у відзиві, без завершення судового рішення.

Натомість у низці інших рішень, особливо 2023 року, ВС зайняв протилежну позицію. Зокрема, у справі № 918/246/23 від 10.08.2023 Верховний Суд скасував рішення судів нижчих інстанцій про відмову у відкритті провадження, вказавши, що боржник створив штучний спір, не надавши належних доказів своїх заперечень. Такий зсув у практиці спрямований на те, щоб відфільтровувати випадки зловживань (фіктивних спорів) і не давати боржникам необґрунтовано блокувати процедуру банкрутства.

Станом на кінець 2024 – початок 2025 року можна констатувати, що ВС усвідомлює проблему і рухається до вироблення єдиних підходів. На необхідність усунути суперечності у правозастосуванні звертають увагу і практики [7]. Першочергово, Верховний Суд має узгодити свою практику таким чином, щоб чітко визначити: що саме вважати спором про право, а що ні. Від цього залежить, чи буде інститут банкрутства ефективним або ж надалі блокуватиметься формальними приводами.

Окремо варто згадати, що судді Верховного Суду публічно аналізували це питання. У жовтні 2021 року було проведено круглий стіл, за результатами якого прес-служба ВС повідомила ключові позиції: відсутність спору про право означає однозначність щодо зобов'язання, а наявність відкритого позовного провадження щодо боргу зумовлює обов'язок відмовити у відкритті справи [12]. Ці висновки корелюють з наведеними вище рішеннями.

Таким чином, судова практика України наразі виходить з того, що: 1) наявність невирішеного спору щодо вимог кредитора перешкоджає відкриттю провадження у справі про банкрутство; 2) суд має активно перевіряти це на підготовчій стадії; 3) спір повинен бути реальним, підтвердженим і не штучно створеним; 4) у разі найменших обґрунтованих сумнівів у безспірності боргу – провадження у справі про банкрутство не відкривається. Подальша уніфікація цієї практики і вироблення чітких орієнтирів очікується, адже від цього залежить єдність судової практики та правова визначеність для учасників відносин у сфері господарювання.

Проблема співвідношення спірних вимог і проваджень у справі про неплатоспроможність не є унікальною для України. В різних правових системах вироблено механізми, що запобігають зловживанням процедурою банкрутства з метою стягнення сумнівних боргів. Розглянемо досвід двох ключових юрисдикцій – США та деяких європейських країн (на прикладі Великої Британії) – щодо аналогічних ситуацій із *disputed claims*.

У США інститут ініціювання банкрутства кредиторами (*involuntary bankruptcy*) також передбачає вимогу відсутності *bona fide dispute* (добросовісного спору) щодо боргу. Згідно з §303(b)(1) *Bankruptcy Code* (Кодексу про банкрутство США), кредитори можуть подати позов про визнання боржника банкрутом лише якщо їхні вимоги є неоспорюваними (не підпадають під *bona fide dispute*) та відповідають іншим критеріям. Якщо боржник заперечує проти *involuntary petition*, то

кредитори повинні довести, що боржник загалом не сплачує безспірні борги в строк [13]. Поняття *bona fide dispute* у США означає наявність суттєвого, небезпідставного спору щодо відповідальності боржника за вимогою чи щодо суми боргу. Це положення не визначено у самому Кодексі чітко, але вироблено судовою практикою: суд має встановити, чи існує об'єктивний спір по суті претензії [14]. Якщо так – вимога не враховується для цілей ініціювання банкрутства. По суті, це схоже на український «спір про право», хоча процесуально в США суд зобов'язаний сам оцінити наявність спору (а не відкладати розгляд до вирішення спору в іншому провадженні). Таким чином, у США також не допускається примусове банкрутство на підставі спірного боргу, однак суд перевіряє *bona fide nature of dispute* в межах самого провадження у справі про банкрутство [13]. Варто зауважити, що після відкриття провадження у справі про банкрутство (добровільно чи примусово) усі кредиторські вимоги – навіть спірні – розглядаються судом у межах процедури банкрутства (через процедуру визнання та заперечення вимог). Тобто американська модель прагматичніша: вона не вимагає від кредитора окремо вирішувати «спір про право» до відкриття провадження у справі про банкрутство, але відфільтровує найбільш сумнівні вимоги на початку процедури. Це досягається шляхом слухання щодо наявності *bona fide dispute* – якщо боржник покаже наявність серйозних доводів проти вимоги, суд відхилить петицію. Наприклад, згідно з практикою, навіть частково опорувана вимога може розглядатися як спірна та не враховуватися для ініціювання банкрутства [14]. Отже, американський досвід демонструє баланс: закон захищає боржника від недобросовісних петицій, але й не вимагає обов'язково мати судові рішення до подання заяви – достатньо переконатися у відсутності істотного спору.

У країнах загального права (Великої Британії) традиційно діє принцип, що процедура неплатоспроможності не може використовуватися для стягнення спірного боргу. Англійське право не містить формального поняття «*bona fide dispute*» у законі, але ця доктрина закріплена у практиці судів. Згідно з усталеним правилом (*rule in Mann v. Goldstein* [15] та ін.), якщо боржник добросовісно і суттєво заперечує борг, то подання проти нього петиції про ліквідацію (*winding-up petition*) розглядається як зловживання процесом і така петиція буде відхилена судом. Англійський Високий суд не буде розглядати і вирішувати спір щодо боргу в межах провадження про ліквідацію – натомість кредитору пропонується спочатку підтвердити свою вимогу у порядку позовного провадження. Як зазначається в коментарях, «*when a debt is disputed, a winding up petition should not be filed, as the court will not attempt to resolve the dispute*». Лише за виняткових обставин (наприклад, коли є інші підстави вважати компанію неплатоспроможною навіть без урахування спірного боргу, або відсутній будь-який інший ефективний спосіб захисту кредитора) суд може допустити процедуру навіть зі спірним боргом. Загальний підхід такий, що презюмується зловживання з боку кредитора, якщо він намагається ліквідувати компанію через борг, який компанія заперечує на суттєвих підставах [16]. Подібні принципи спостерігаються і в інших європейських юрисдикціях: кредитор зобов'язаний довести очевидність і безспірність своїх вимог, або ж надати судові рішення, інакше заява про банкрутство не буде задоволена. Наприклад, у Німеччині заявник-кредитор повинен обґрунтувати *Insolvenzgrund* – неспроможність боржника, і якщо боржник доведе, що спірний борг не підлягає негайній оплаті, суд також може відмовити у відкритті процедури [17]. Таким чином, підходи у європейській та вітчизняній практиці в цілому є схожими: первинно кредитор повинен мати «чисту» вимогу для того, щоб ініціювати колективне стягнення.

Міжнародні стандарти банкрутства (наприклад, рекомендації Світового банку, UNCITRAL) підкреслюють необхідність балансу між доступністю процедур неплатоспроможності та запобіганням їх недобросовісному використанню. Занадто жорсткі вимоги (як-от обов'язкова наявність рішення суду) можуть ускладнити доступ кредиторів до захисту, тоді як повна відсутність бар'єрів може стимулювати необґрунтовані заяви. Україна, за участі міжнародних експертів, у 2019 році скасувала вимогу про судові рішення на етапі відкриття провадження у справі про банкрутство, що саме собою є прогресивним кроком [9]. Але одночасно була введена норма про спір про право, котра фактично виконує ту ж функцію, що й попередня «безспірність». Експерти МВФ та Світового банку неодноразово звертали увагу на проблемність таких бар'єрів. Зокрема, зазначалося, що законодавство має дозволяти кредитору звернутися з заявою про банкрутство навіть за відсутності остаточного рішення щодо боргу, покладаючи на суд функцію оперативно перевірити обґрунтованість вимог. У країнах зі зрілою системою банкрутства суди зазвичай здатні на ранній стадії оцінити, чи є борг *prima facie* дійсним, і принаймні ввести тимчасові заходи. В Україні ж суд змушений просто відмовити і відсторонитися, що, на думку критиків, виглядає як *відмова у правосудді* [1]. Таким чином, міжнародний досвід підтверджує: принцип «*no bankruptcy on disputed debt*» є поширеним, але реалізується по-різному. Українська модель наразі ближча до британської (суди не розглядають спір, просто відмовляють), тоді як, наприклад, американська – більш гнучка (суд сам встановлює

відсутність *bona fide dispute* як передумову руху справи). З точки зору ефективності, другий підхід може краще захистити кредиторів, оскільки дозволяє врахувати колективні інтереси навіть якщо деякі вимоги спірні.

Аналіз наведеної ситуації виявляє низку проблемних аспектів правового регулювання спору про право у справах про банкрутство в Україні: (1) ризик зловживання боржниками; (2) непослідовність судової практики; (3) порушення балансу інтересів; (5) теоретична невідповідність концепції банкрутства.

З огляду на зазначені проблеми, актуальною є потреба у вдосконаленні законодавства та практики. Йдеться про наступні напрями змін та пропозиції.

Одним із доцільних підходів до подолання проблеми спору про право як бар'єра для відкриття провадження у справі про банкрутство є істотне вдосконалення ч. 6 ст. 39 КУзПБ. З огляду на ризики зловживань та порушення балансу інтересів, варто розглянути можливість або перенесення розгляду спірних вимог до етапу після відкриття справи, або чіткого нормативного окреслення умов, за яких спір про право може перешкоджати відкриттю провадження. Такими умовами можуть бути, наприклад, наявність прийнятого до розгляду позову боржника або надання ним належних доказів обґрунтованості заперечень. Водночас доцільно передбачити для суду інструменти реагування на випадки штучно створених спорів. Такий підхід сприятиме зменшенню маніпуляцій, підвищенню правової визначеності й узгодженню українського законодавства з міжнародними рекомендаціями щодо недопущення формальних бар'єрів у процедурах банкрутства.

Важливу роль також може відіграти уніфікація судової практики Верховним Судом. Бажаним є визнання лише обґрунтованих, документально підтверджених заперечень як таких, що утворюють спір про право, із забезпеченням одноманітності застосування норм права судами нижчих інстанцій у частині оцінки якості заперечень. Суд також міг би бути уповноваженим витребувати докази на підтримку заперечень ще до ухвалення рішення про відкриття провадження.

Додатково вбачається за доцільне підвищити інформаційну відкритість та контроль за діями боржника. На законодавчому рівні можна було б закріпити обов'язок боржника повідомляти суд про всі подані ним позови щодо вимог кредитора одночасно з відзивом на заяву про банкрутство. Приховування таких даних або подання позову вже після початку розгляду могло б вважатися зловживанням із визначеними законом наслідками.

Україна також може використати зарубіжний досвід. Зокрема, у США діє критерій *bona fide dispute*, який дозволяє суду швидко оцінити наявність обґрунтованого спору. Суд має право розглядати окремі докази та заслуховувати пояснення ще до відкриття справи. У Великій Британії, хоч загальна логіка подібна до української, дієвим є механізм відповідальності кредитора за зловживання. Той, хто подає петицію про банкрутство на підставі спірного боргу, може бути зобов'язаний відшкодувати збитки боржника. Зазначений підхід може знайти втілення у національному законодавстві, щоб стимулювати кредиторів критично оцінювати безспірність своїх вимог перед поданням заяви.

Нарешті, у разі збереження нинішньої редакції норми ст. 39 КУзПБ, яка блокує доступ до процедури банкрутства за наявності спору про право, створюються передумови для визнання порушення принципу верховенства права у частині забезпечення дотримання правової визначеності та вимог «якості» закону. Адже відмова у відкритті провадження фактично може порушувати право кредиторів на справедливий суд і захист майнових прав (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 1 Першого протоколу). Щоб уникнути таких негативних сценаріїв, доцільно проактивно усунути суперечливі положення законодавства.

Висновки. Спір про право за заявою кредитора у справі про банкрутство – це юридичний феномен, який визначає допустимість відкриття провадження у справі про банкрутство за ініціативою кредитора. Він виникає тоді, коли між кредитором і боржником існує не вирішена суперечка щодо права вимоги, яка вимагає окремого судового розгляду. Українське законодавство (ст. 39 КУзПБ) відносить наявність спору про право до підстав для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. Така норма спрямована на захист боржника від передчасних колективних процедур за спірними боргами.

Проведений правовий аналіз показав, що поняття спору про право охоплює будь-яку неоднозначність щодо зобов'язання: спірні питання сторін, предмета, суми, підстав виникнення боргу тощо. Процесуально суд на стадії підготовчого засідання з'ясовує наявність такого спору, але не може його вирішувати по суті. Критерії спору про право вироблені практикою: реальні заперечення боржника, підтверджені доказами, наявність позову, поданого до заяви про банкрутство, і т.д. Якщо такі критерії виконано, суд відмовляє у відкритті провадження у справі про банкрутство, відкладаючи розгляд питання до вирішення спору в позовному порядку. Наслідком цього є захист боржника від негайного банкрутства, але водночас – ускладнення для кредиторів у колективному

захисті своїх прав. Кредитори змушені спершу довести своє право в окремому провадженні, що може призводити до зволікання та ризику втрати майна боржника.

Судова практика України щодо спору про право пройшла шлях від формального підходу (будь-яке заперечення дорівнюється спору) до більш зваженого (необхідні реальні докази наявності спору). Нині Верховний Суд прагне уніфікувати критерії, щоб уникнути як зловживань з боку боржників, так і надмірного формалізму судів. Зарубіжний досвід підтверджує виправданість самої ідеї фільтрації спірних вимог: і у США, і в окремих країнах Європи кредитор не дозволять запустити банкрутство на основі боргу, який боржник добросовісно оспорує. Водночас, іноземні правові системи пропонують інші шляхи вирішення проблеми – від процедури оцінки *bona fide dispute* самим судом (США) до суворого карального підходу до недобросовісних петицій (Велика Британія).

Для України на часі є вдосконалення інституту спору про право. Серед пріоритетних кроків – законодавче уточнення поняття та умов застосування інституту спору про право, запровадження запобіжників проти зловживань з боку кредиторів або боржників тощо. Як справедливо зазначається в наукових джерелах, нинішня конструкція створює ризик відмови у правосудді для кредиторів. Оптимальне рішення повинно забезпечити, щоб неплатоспроможні боржники не уникали відповідальності через штучні спори, і щоб добросовісні кредитори могли своєчасно ініціювати процедури банкрутства.

Отже, інститут спору про право водночас створює як юридичні запобіжники, так і закладає уразливості у сучасні засоби захисту прав та законних інтересів кредиторів або боржників у процедурі банкрутства. Його правильне застосування вимагає високого професіоналізму та добросовісності від усіх учасників: кредитор повинен реально оцінити безспірність своєї вимоги, боржник – не зловживати удаваними спорами, суд – ретельно і неформально перевіряти аргументи. Лише за таких умов інститут спору про право виконуватиме позитивну роль, не перетворюючись на інструмент затягувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32. URL: <https://doi.org/10.33498/luuu-2021-04-023>.
2. Жуков С. Деякі нюанси відкриття та закриття провадження у справі згідно Кодексу України з процедур банкрутства. URL: <https://algiz.legal/deyaki-nyuansi-vidkrittya-ta-zakrittayaprovdzhennya-u-spravi-zgidno-kodeksu-ukraini-z-procedur-bankrutstva>.
3. Бутирський А.А., Ніколенко Л.М. Виплата винагороди арбітражному керуючому у справі про банкрутство: теоретичні і практичні проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 25–32. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.025>.
4. Маліневський О. Зловживання правом на порушення провадження у справі про банкрутство та заходи протидії. *Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 51–65.
5. Серебрякова Ю.О. Наявність спору про право як умова відкриття провадження у справі про банкрутство. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за 2019–2020 рр.* (квітень–травень 2021 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 88–89.
6. Писаренко О. Поняття та ознаки спору про право. 2024. URL: <https://fides.com.ua/our-publications/ponyattya-ta-oznaky-sporu-pro-pravo>.
7. Ярмоленко О.С. Відкриття провадження у справі про банкрутство за ініціативою кредитора. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. С. 419–424. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.62>.
8. Бірюков О. Реформа законодавства про банкрутство: спір про право. *Юридична газета*. 2025. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reforma-zakonodavstva-pro-bankrutstvo-spir-pro-pravo.html>.
9. Манойленко К. Бар'єри у банкрутстві. *Golaw*. 2024. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/baryeri-u-bankrutstvi>.
10. ВС висловився щодо наявності спору про право як підстави для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. *Судово-юридична газета*. 2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/222011-vs-vislovivsy-schodo-nayavnosti-sporu-pro-pravo-yak-pidstavi-dlya-vidmovi-u-vidkritti-provdzhennya-u-spravi-pro-bankrutstvo>.

11. Про неможливість застосування ч. 6 ст. 39 Кодексу України з процедур банкрутства у випадку відкриття провадження у справі про банкрутство боржником. URL: <https://court.opendatabot.ua/lp/vidkryttia-provadhennia-u-spravi-pro-bankrutstvo-1813/3961?offset=24>.
12. У Верховному Суді обговорили актуальні питання правозастосування і судову практику у процедурах банкрутства. 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1111899>.
13. Chafetz E., Sklar L. Unsecured Creditors Beware: The Bona Fide Dispute Requirement of Bankruptcy Code Section 303(b)(1) is Still Evolving. *Lowenstein Sandler LLP*. URL: <https://www.loeb.com/en/insights/publications/2014/01/involuntary-bankruptcy-determining-when-a-claim>.
14. Given B.R. II. Involuntary Bankruptcy: Determining When a Claim is Subject to a Bona Fide Dispute. 2014. URL: <https://www.loeb.com/en/insights/publications/2014/01/involuntary-bankruptcy-determining-when-a-claim>.
15. Mann v. Goldstein [1968] 1 WLR 1091. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Mann_v_Goldstein.
16. Irwin Mitchell. Can you file a winding up petition in relation to a disputed debt? 2018. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1b0a161e-cd09-44a6-967b-ed5362a5f1e1>.
17. *Insolvenzordnung (InsO)* – §14 Antrag eines Gläubigers. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/inso/__14.html.